

TAFOFIEL 26 – juni 2015

Sinds februari 2010 mag u van Epitaaf vzw op gepaste tijd een nieuwsbrief in uw mailbox verwachten, met informatie over onze activiteiten en artikels en nieuws in verband met het funeraire.

Inhoudstafel Tafofiel 26

1. Lidmaatschap Epitaaf vzw en Volg ons op FACEBOOK
2. Open deurdag 21 juni, met bezoek aan de graf galerijen en het 'lichtend hart'
3. Verslag activiteiten Europese Week van de Begraafplaatsen 2015
4. Het mausoleum van het echtpaar Léonce en Louise Evrard-Flignot, Op zoek naar de feiten achter het 'lichtend hart'
5. Bloemlezing uit de pers

De naam Tafofiel, uit het Grieks "taphos" = graf, en "philos" = vriend, is een gepaste naam voor de elektronische nieuwsbrief van Epitaaf vzw.

Veel leesplezier

Epitaaf vzw krijgt de steun van

LIDMAATSCHAP

Aanmelden of vernieuwen lidmaatschap Epitaaf vzw

Dankzij uw lidmaatschap kunnen we blijven ijveren voor het behoud van waardevolle graftekens en bijzondere funeraire gehelen in Vlaanderen en Brussel én steekt u ons een hart onder de riem bij het onderhoud van het Museum voor Grafkunst.

Wij danken u voor het vertrouwen en de steun die u ons bezorgt door uw lidmaatschap.

25 € gewoon lid, 125 € steunend lid, 1500 € beschermend lid

Overschrijven op rekeningnummer: BE20 0682 0392 6056 BIC : GKCCBEBB

Voor de registratie en communicatie is het belangrijk om bij de overschrijving melding te maken van de naam van het lid, met adres, e-mail (indien nieuw lid), jaartal lidmaatschap en één van de hierboven vermelde termen.

EPITAAF OP FACEBOOK

2

<https://www.facebook.com/pages/Epitaaf-vzw/637698996346882>

Ter aanvulling van de Tafofiel en de website beheert Epitaaf vzw een facebookpagina.

Funeraire internationale activiteiten allerhande, nieuws van Epitaaf zelf, berichten over wetgeving, over restauraties, indrukken van bezoekers aan het Museum voor Grafkunst, ... wordt er gepost.

Ook doorheen het jaar worden zaken gerealiseerd op, voor en rond begraafplaatsen. Deze mag u altijd melden aan info@epitaaf.org of linken aan onze Facebookpagina.

https://www.facebook.com/pages/Epitaaf-vzw/637698996346882?sk=events&ref=page_internal

ACTUEEL

Opendeurdag atelier Salu,

bezoek kapel met lichtend hart en stand van zaken graf galerijen Laken

zondag 21 juni 2015

Op de zomerzonnewende, 21 juni, om 12 uur, wordt elk jaar door de zon een perfect hart geprojecteerd op de wand van de grafkapel van het echtpaar Evrard Flignot tegenover de Denker op het kerkhof van Laken. Na een introductie over dit bijzonder funerair fenomeen, bezoeken we het kerkhof. Daarbij wordt ook een stand van zaken gegeven van de indrukwekkende ontmanteling van een gedeelte van het kerkhof, naar aanleiding van de restauratie van de graf galerijen.

toegang atelier en rondleiding gratis voor leden, 5 euro voor niet-leden

open van 10.00.u tot 16.00.u (behalve tijdens de rondleiding)

10.45.u start rondleiding graf galerijen, om 11.45. gaan we naar de grafkapel Evrard

Inschrijvingen en info: info@epitaaf.org

3

Open Monumentendagen Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2015:

"Ateliers, fabrieken en kantoren" casus Het bedrijf Salu

19-20 september 2015

Het jaarthema wil de Brusselse productieplaatsen in de kijker zetten: de zware industrie maar ook de kleine nijverheid, fabrieken, ateliers en werkplaatsen en het bijbehorende logistieke erfgoed

Salu zal worden belicht als atelier en bedrijf. Om dit voor te stellen kunnen we uitgebreid putten uit het archief. Zo tonen de briefhoofden van de firma een hele ontwikkeling, van hoe Salu zich presenteerde als bedrijf. Ook het aspect gezinsbedrijf, waarbij de echtgenoten instonden voor de verkoop van bloemen zal worden belicht. Meer info in volgende Tafofiel.

VERSLAG IN VOGELVLUCHT VAN DE EUROPESE WEEK VAN DE BEGRAAFPLAATSEN 2015

Zaterdag 30 mei tot en met zondag 7 juni 2015

Tekst en foto's Anne-Mie Havermans

De Europese week van de begraafplaatsen werd in 2015 voor de dertiende maal georganiseerd. Hieronder worden enkele van de diverse activiteiten belicht, zowel op en over stedelijke als landelijke begraafplaatsen en kerkhoven. Deze kregen trouwens vaak een vermelding in de pers, op websites en (ook onze) Facebook.

Naast de vaste waarden, zoals fel gesmaakte rondleidingen, onder meer van An Hernalsteen op de boeiende Gentse begraafplaatsen, waren er lezingen, een studiedag en tentoonstellingen.

Opvallend veel aandacht ging naar het beleid inzake ingroening van begraafplaatsen. Op sommige is daartoe net de eerste aanzet gegeven, op andere is dit proces al jaren geleden ingezet. Toch is duidelijk dat dit niet enkel inspeelt op de wetgeving ter zake, maar dat dit aansluit bij het historische beeld van begraafplaatsen en dat het bovendien het huidige publiek sterk aanspreekt.

Een aantal gemeenten maakte gebruik van deze week om herbruik en peterschap van graftekens onder de aandacht te brengen, want dat systeem wordt door steeds meer gemeenten in de praktijk gebracht.

4

Bijzonder tijdens de week van de begraafplaatsen is om telkens, van West-Vlaanderen tot in Limburg, gedreven mensen te ontmoeten, mensen zoals u!

Nest Van Aken, van de Immortellen (funeraire werkgroep Londerzeel), gidste op de begraafplaats van Malderen (Londerzeel)

De Immortellen te Malderen (Londerzeel)

Na het bezoek aan de tentoonstelling, die dieper inging op de kenmerken en waarde van de begraafplaats op zich en de graftekens in het bijzonder, werden de bezoekers -onder een zalige avondzon- rondgeleid door de Immortellen (de funeraire werkgroep Londerzeel). Door hun onderzoek kwam de stenen wereld van Malderen tot leven.

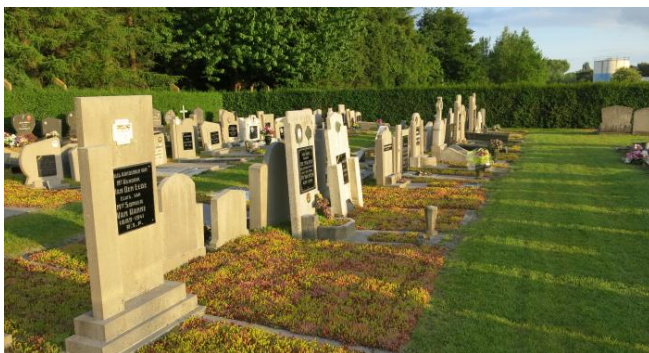
Wat vooral opviel is de opwaardering van het oud-strijdersperk, dat in eigen beheer door de gemeente werd ingegroend.

Tentoonstelling door de Immortellen over de begraafplaats Malderen

Rondleiding op de begraafplaats en toelichting bij de door de Immortellen verzamelde documentatie.

Het militair ereperk van de begraafplaats Malderen, 'voor en na', een wereld van verschil!

De begraafplaats van Malderen is digitaal ontsloten:

<http://www.versteendegetuigenissen.be/Databank.aspx?pidx=0>

<http://www.versteendegetuigenissen.be/GrafFiche.aspx?gsid=2374&source=2&pidx=0>

Epitaaf vzw
Onze Lieve Vrouw Voorplein 16 1020 Brussel (Laken)

www.epitaaf.org
info@epitaaf.org

Rondleiding en conferentie te Poperinge

Symboliek op de grafstenen. Zerken en zuilen vertellen, verteller Daniël Delereu was de spreekbuis van de graven op de oude stedelijke begraafplaats van Poperinge. Naast de twee rondleidingen was er een conferentie in de Kouter. Daar had Daniël het over de rituelen vanaf de neanderthaler tot heden, zelfs het toekomstige begraven op Mars kwam aan bod.

<http://www.westhoek.be/jewaserbij/7438/week-van-de-begraafplaatsen>

Scherpenheuvel, lezing en rondleiding, afgesloten met een ingetogen pleidooi

John Aerts, met snor, hielp reeds als knaap zijn vader-grafdelver

De vorming rond funerair erfgoed die werd ingericht door Vormingplus Oost-Brabant was volzet. Dinsdagavond werd aan de hand van beeldmateriaal en originele stukken kennis gemaakt met de architectuur van begraafplaatsen, de uiteenlopende kenmerken van graftekens, de symboliek, sculpturen en kwaliteitsvolle serieproducten. Zaterdag was er meer tijd voor interactie, bij de verkenning van de begraafplaats van Scherpenheuvel. Toen de term ontkneken viel, maakte John Aerts een sereen pleidooi om stoffelijke overschotten te respecteren en ter plekke te laten rusten. Hij vertelde hoe hij als jonge knaap met zijn vader mee grafkuilen moest graven en zelfs kisten moest opdelven voor herbegraving elders. Zij deden dit altijd met de nodige piëteit.

Deurle, gekoesterd kerkhof

Deurle kon rekenen op een massale belangstelling, tussen 400 en 500 bezoekers in de Week van de Begraafplaatsen, tijdens het weekend alleen al ruim 300 bezoekers. Vooraf werd het kerkhof in de aandacht van het publiek gebracht door een filmpje en een interview op AVS regionale televisie. Ook doorheen het jaar wordt het kerkhof geregeld bezocht door groepen. De kerksite is dan ook pittoresk. Rondom de Sint-Aldegondiskerk ligt nog altijd het oorspronkelijke kerkhof van de parochie, dat al bestond in de 11de eeuw en dat nog altijd als begraafplaats functioneert. Het werd in 1979 beschermd als dorpsgezicht. Diverse kunstenaars liggen er begraven o.a. Xaveer De Cock, Jenny Montigny, Gust De Smet, Leon De Smet, Albert Claeys, Oscar Coddron, Jan Van Holder, Gaston Martens en Jef De Belder.

http://www.dekenaat-nazareth.be/geschiedenis_deurle.htm

Voorstelling pesticide-vrij beheer en zoektocht met prijs op de Leuvense stedelijke begraafplaats

De week was overwegend zonnig, behalve tijdens de nocturne op de Leuvense begraafplaats. De rondleiding werd niettemin met veel enthousiasme gebracht. Op het terrein werden de nieuwste machines van de Leuvense groendienst getoond (onder meer heet-water en borstel machine). Die avond werd ook een nieuwe website gepresenteerd, met onder meer een zoektocht over de begraafplaats. Ter lancering is er, tijdens de week van de begraafplaatsen en nog de gehele maand juni, een prijs aan verbonden, je maakt kans door het indienen van een juist ingevulde zoektocht.

<http://www.funerabilia.be> .

Rechts: Kathia Glabeke, stadsgids en drijvende kracht achter <http://www.funerabilia.be>

Links: Twee Leuvense schepenen enthousiast over de machines die het pesticidevrij beheer ondersteunen.

Spa

Het bezoek aan de begraafplaats van Spa was bijzonder interessant, de gids kende de site op zijn duimpje. De groep was niet groot, maar bestond uit enthousiaste liefhebbers van het funeraire. Indrukwekkend is de manier waarop monumentale gehelen hun plaats vonden op de heuvel in shiste. Er is opvallend veel en gevarieerde funeraire symboliek aanwezig, ook op jongere graftekens. Typisch voor Spa is het gebroken anker, in feite een contradictie, want een anker slaat op hoop, hoop op het eeuwige leven door Christus. De graftekens bewaren de boeiende verhalen van de het internationaal gekleurde publiek, van de hoteleigenaren, van de artistieke 'salon' traditie waar diva's en muzikanten elkaar ontmoetten.

De meeste grafkapellen op de heuvel zijn getekend door degelijke lokale ateliers. Dit doet uitkijken naar de begraafplaats van Verviers, die blijkt erg interessant te zijn op architecturaal gebied en staat volgend jaar op het programma als uitstap van Epitaaf. Daarover zal Jan Rymenams een artikel bezorgen voor de Tafofiel.

De officiële in ere herstelling van het poortgebouw van de begraafplaats van Ekeren (Antwerpen)

Sinds juni 2015 staat de monumentale toegangspoort van de begraafplaats aan de Driehoekstraat in volle glorie te stralen. Met de grondige onderhoudsbeurt werd ook de vroegere functie in ere hersteld. Van bij de bouw in 1910 had de monumentale toegang, een ontwerp van architect De Grooff, een welomschreven rol. Doorheen de poort betrad de bezoeker de wereld der doden. Dit was het terrein van de grafmaker, die in de toren een lokaal ter beschikking had, toezicht hield en de mensen kon wegwijs maken. Hier kon de bezoeker schuilen bij het wachten op gezelschap en was er sanitair voorzien. Het monumentaal poortgebouw torende letterlijk uit boven de omgeving, nuttig omdat de begraafplaats, zoals wettelijk voorschreven, aan de rand van de woonkern gelegen was. De poort geeft toegang tot de necropool, met zijn herkenbaar patroon van elkaar kruisende lanen. De geschiedenis van de gemeente wordt weerspiegeld in de schikking van de graftekens, in de symboliek, de materialen, de keuze voor een bepaald steenhouwer of ontwerper en de levensverhalen. Nu de ingroening van het kerkhof steeds duidelijker wordt, komt ook de ecologische factor in zicht. Op de begraafplaats overheerst het vredige karakter. Dit is een oord van rust en bezinning, een natuurlijke stilteplek. Er werd een brochure opgemaakt, te verkrijgen in het districtshuis van Ekeren.

Schoorsteenbouwers te Val-Meer (Riemst)

Na een algemene introductie met power point, werd de begraafplaats van Val-Meer bekeken met de ogen van een funerair specialist. Er werd porselein gesignaleerd van de Duitse firma Krug, bronzen en marmeren reliëfs met het signatuur van Sylvain Norga, gietijzeren kruisen, ontzettend veel leden van de fanfare "De Vrije burgers" of van hun tegenhanger "Verenigde Werklieden" en erg veel sprekende portretfoto's. Gelukkig waren er ook geschied- en heemkundigen ter plaatse. Zij wisten dat de aartsbisschop Mgr Louis-Jozef Kerkhofs (1878-1962) nog zijn eigen grafkapel zegende. Interessant was om te vernemen dat hier niet de brouwers de grootste graven hadden -zij hadden doorgaans geld en smaak- maar de schoorsteenbouwers. Val-Meer had destijds als specialiteit het bouwen van industriële schoorstenen, waarvoor ze tot in Rusland werden gevraagd.

9

Herbruik en peterschap te Eksaarde (Lokeren)

Lokeren bood op diverse van haar begraafplaatsen rondleidingen aan, over uiteenlopende thema's. Bovendien haalde de stad de pers met de lancering van herbruik en peterschap.

EKSAARDE 05/06/2015 - 04U51

BURGER KAN METER OF PETER WORDEN OF ZELF BEGRAVEN
WORDEN IN EEN GEKOZEN GRAF

Stad lanceert catalogus met grafzerken

Het stadsbestuur en Anne-Mie Havermans (midden) op de begraafplaats. - YDS

In ruil voor het onderhoud van een grafmonument kunnen inwoners vanaf het najaar een grafmonument adopteren op de begraafplaats van Eksaarde. Het Lokerse stadsbestuur schakelde kunsthistorica Anne-Mie Havermans in om het funerair erfgoed in kaart te brengen.

YANNICK DE SPIEGELEIR

Na de zomer publiceert het stadsbestuur een catalogus met de meest waardevolle grafmonumenten van de begraafplaats in Eksaarde. Elke opgenomen zerk krijgt een fiche met meer informatie over de overledene en de architecturale en historische waarde van het grafteken. Het overzicht zal ter inzage liggen op de dienst burgerlijke stand. "We willen onze inwoners zo stimuleren om mee in te staan voor het onderhoud en de bewaring van het funerair erfgoed van de begraafplaats", zegt schepenen van Begraafplaatsen. "Burgers en verenigingen kunnen zich kandidaat stellen om peter of meter te worden van een grafzerk. Die optie is kosteloos. Een tweede mogelijkheid is dat men een grafmonument in bruikleen neemt voor 50 euro en de bijkomende ontruimingskosten. In tegenstelling tot het peterschap, kan men zelf begraven worden onder de bewuste grafzerk." <http://www.hln.be/regio/nieuws-uit-lokeren/stad-lanceert-catalogus-met-grafzerken-a2348668/>

Lapidarium Blankenberge

Het lapidarium van Blankenberge in de Sint-Rochuskerk geeft een extra functie aan het kerkgebouw en tegelijk is daardoor het toezicht op de stukken verzekerd.

Graftekens en grafgiftten horen thuis op een begraafplaats. Toch is het een feit dat er soms geruimd moet worden. Te Blankenberge werden van te verwijderen graftekens diverse stukken gerecupereerd en ondergebracht in een lapidarium. Het woord is afgeleid van het latijnse 'lapis', wat steen betekent. Een lapidarium is dus in essentie een verzameling van stenen. Concreet gaat het in Blankenberge om een permanente expositie van allerlei funeraire grafrelicten in het koor van de Sint-Rochuskerk. Met deze realisatie is ook een verdere stap gezet naar het polyvalent gebruik van het kerkgebouw.

De collectie bronzen en marmeren plaquettes, kleine grafrelicten in porselein en marbriet, een christusbeeld en bidbankje, portretbustes, gietijzeren grafkruisen, en een graftrommel wordt aangevuld met voorwerpen uit de kunstcollectie van de Sint-Rochuskerk en van privé-verzamelaars. Het Lapidarium zal stelselmatig worden aangevuld-gevarieerd, want het is geenszins een statisch museum.

Epitaaf vzw
Onze Lieve Vrouw Voorplein 16 1020 Brussel (Laken)

www.epitaaf.org
info@epitaaf.org

De tentoonstelling is een realisatie van het stadsbestuur in samenwerking met de Sint-Rochuskerk, en tal van vrijwilligers. In september 2009 startte een vrijwilligersgroep met het recupereren van de graforamenten: Nicole De Bruyn, Willy Impe, Cis Kennes, Micheline Lehotzky, Margot Muir, Ria Packo, Lydie Van Craeynest, Jean Vrielinck, en (wijken) Rik Daveloose, maakten er deel van uit. De vrijwilligers maakten per stuk een fiche op, de objecten werden opgepoetst, verpakt en gestockeerd. In de daaropvolgende jaren kregen de vrijwilligers daarbij ook hulp van BODI. De werkgroep en de vrijwilligersgroep gingen inspiratie opdoen tijdens bezoeken aan bestaande lapidaria, onder meer in Assebroek (Brugge) en aan de begraafplaats van Aalst.

De realisatie van het Lapidarium is een volgende stap in de ontsluiting van het waardevol erfgoed. Er werd ook een reglement inzake peterschap en hergebruik van grafmonumenten opgemaakt en er kan informatie over graftekens opgevraagd worden op een digitale infokiosk, op de begraafplaats of via de website http://geoloket.cevi.be/Geoloketten/Blankenberge/BGP/Begraafplaats_Scharebrugstraat/loket/GeoloketBGP.html

In het weekend konden geïnteresseerden deelnemen aan de geleide wandelingen op de stedelijke begraafplaats van Blankenberge. Na de inhuldiging van het lapidarium, sprak in de aula van de bibliotheek Jean-Luc Meulemeester (de conservator van het Romeins Archeologisch Museum van Oudenburg). In een lezing van anderhalf uur bracht Meulemeester gezwind, aan de hand van diverse illustraties en foto's, een boeiend overzicht hoe men in de loop van de geschiedenis omging met sterven en begraven.

De lezing van Jean Luc Meulemeester

Inventiviteit hoeft niet duur te zijn, de begraafplaats van Oostveld (Beernem)

De historiek van de zelfbewuste parochie Oostveld wordt weerspiegeld in haar begraafplaats. Mooi is dan ook dat haar geschiedenis ook vervat zit op een beuk die zo oud is als de begraafplaats. De boom zelf was ziek en moest verdwijnen. Hij ligt nu in de aangrenzende weide als speeltuig. De stam bleef bewaard, daarop is nu een plaat aangebracht met de geschiedenis van de begraafplaats. De boom die het allemaal zag gebeuren, die vertelt het nu aan anderen. Jaartallen en jaarringen, hand in hand. Zo wordt een stuk boom bewaard én een stuk geschiedenis ontsloten - toch veel leuker dan een doorsnee paneel? En dat met weinig middelen; bereidwilligheid en creativiteit maken veel mogelijk.

OPENDEURDAG ZONDAG 21 JUNI 2015

open van 10.00.u tot 16.00.u (behalve tijdens de rondleiding)

10.45.u start rondleiding graf galerijen, om 11.45. gaan we naar de grafkapel Evrard

Het gebeurt zelden, maar in 2015 is het zover: 21 juni valt in het weekend. Epitaaf neemt deze gelegenheid te baat om gekoppeld aan de opendeurdag een bezoek te brengen aan de grafkapel Evrard-Flignot waar jaarlijks op het middaguur tijdens de zomerwende (of juniwende) een 'kippenvelmoment' gegarandeerd is. Tenminste... als de zon schijnt.

Het 'lichtend hart' dat jaarlijks in het mausoleum van het echtpaar Evrard-Flignot verschijnt gaf reeds aanleiding tot vele 'romantische' interpretaties. Masterstudenten van de opleiding kunst-, muziek- en theaterwetenschappen van de Universiteit Gent kregen in het eerste semester van het academiejaar 2014-2015 de opdracht in het vak "Capita selecta uit de architectuurgeschiedenis en de monumentenzorg" (prof. L. Van Santvoort) de opdracht om de ware toedracht van dit monument te achterhalen. Het resultaat van dat onderzoek zal te zien zijn op posters die tijdens de opendeurdag getoond zullen worden. Deze tentoonstelling is het resultaat van intensief onderzoek waarin zowel de architectuur van het monument wordt belicht als de opdrachtgevers en ontwerpers.

Het volgende artikel onthult (of ontluistert?) het mysterie van wie er achter het idee zit van dit uitzonderlijke funeraire concept.

home > dS Weekblad >

Eeuwige liefde

28 JUNI 2014

Elk jaar is de kleine graftempel van het echtpaar Evrard-Flignot op het kerkhof van Laken één dag een bescheiden bedevaartsoord. Op de zomerzonnewende laat het licht, dat invalt via een cirkelvormige opening in het dak, rond de middag een perfect hart zien. Zondag was het weer zover.

http://www.standaard.be/cnt/dmf20140626_01156473

HET MAUSOLEUM VAN HET ECHTPAAR LÉONCE EN LOUISE EVRARD-FLIGNOT

Op zoek naar de feiten achter het ‘lichtend hart’

Onderzoek: Miram Vervliet, Saskia Van Mieghem, Veerle Vereecken
Masterstudenten kunstwetenschappen Ugent

Auteur van het artikel: Miriam Vervliet¹

INLEIDING

Op de begraafplaats van Laken staat aan de Grote Laan op perk 17, tegenover *De denker* van Rodin,² het grafmonument voor het echtpaar Léonce en Louise Evrard-Flignot. Dit grafmonument is bekend omwille van het verschijnen van een lichtend hart op de achterwand, jaarlijks op de zonnewende. Dit wordt gezien als een symbool voor de eeuwige liefde van de begraven geliefden voor elkaar. Onder andere auteur Laurens de Keyser beschreef op een romantische wijze het fenomeen in zijn boek *‘Kleine atlas van het genot’*.³ Ook vele kranten besteden rond 21 juni aandacht aan dit evenement.⁴ Maar wat is de waarheid achter dit geromantiseerd verhaal? Kan archiefonderzoek dit nuanceren en aanvullen door de relatie tussen de begravenen, de opdrachtgever, de ontwerpers en de uitvoerders te onderzoeken?

afb.1 het grafteken Evrard-Flignot

¹ De foto's bij dit artikel zijn van de auteur tenzij anders vermeld.

² Op het grafmonument voor kunstverzamelaar Jef Dillen.

³ Laurens De Keyser, *Atlas van het kleine genot* (Tielt: Lannoo, 2006), 98-99.

⁴ Dieter Telemans "Eeuwige liefde," *De Standaard*, 25 juni 2014.

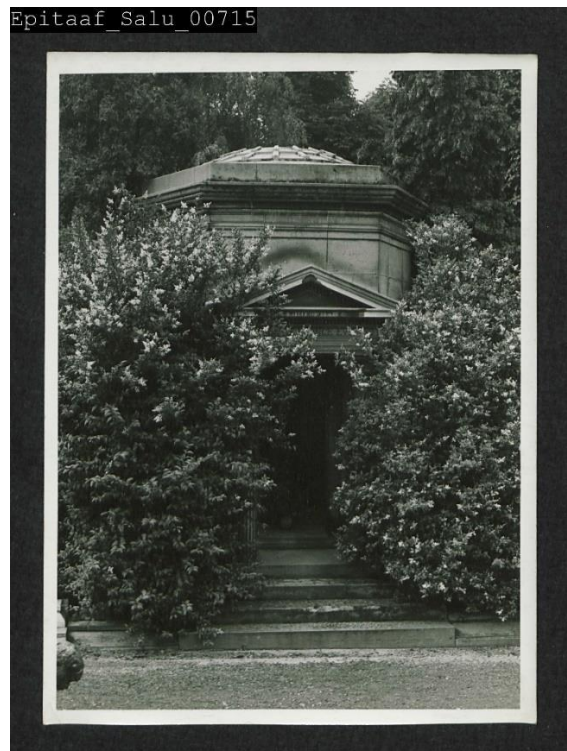
HET GRAFMONUMENT

Het grafmonument is een neoklassiek tempeltje. Men betreedt het monument via het voorportaal met Korintische zuilen en klassieke ornamentiek. Op de architraaf van het fronton staat de inscriptie SEPULTVRE LEONCE EVRARD. Door de licht trapeziumvormige toegang komt men in een sobere zeshoekige ruimte met koepel. In de koepel is een ronde opening die de ruimte verlicht. Op de grond, met een mozaïek in een meanderpatroon, ligt de epitaaf. Vanuit de ingang is ook het half ingewerkte beeldhouwwerk van een treurende vrouw, een pleurante, tegen de achterwand zichtbaar. Het monument en het beeldhouwwerk zijn uitgevoerd in steen uit Euville.⁵ Aan het grafmonument zijn geen religieuze of levensbeschouwelijke verwijzingen te vinden.

Noch het monument, noch het beeldhouwwerk zijn gesigneerd. Op de bouwplannen voor het monument staat wel de naam van de architect, Georges de Larabrie. Cecilia Vandervelde vermeldt in *Les champs de repos de la region de Bruxelles* dat het beeld van de hand van beeldhouwer Pierre Theunis is.⁶

Rondom is geen begroeiing meer aanwezig. Uit foto's van het Archief Salu blijkt dat het monument vroeger rondom begroeid was. Op de foto die in het tijdschrift Laca in 1999 verscheen is nog een boom te zien. Door de omliggende lagere graven wordt de monumentaliteit van het graftempeltje vergroot.

Het grafmonument is, op enkele kleine beschadigingen aan de steen na, intact bewaard gebleven. Aan de ingang zijn er sporen van scharnieren. Mogelijks zat er hier een hekje, maar hiervan is op de bouwplannen niets terug te vinden.

Afb. 2 & 3 foto's van het grafteken (Archief Epitaaf vzw, fonds Salu)

⁵ Marcel Celis, "Brusselse Wandelingen. Het kerkhof van Laken, Brussel," (1999): 8.

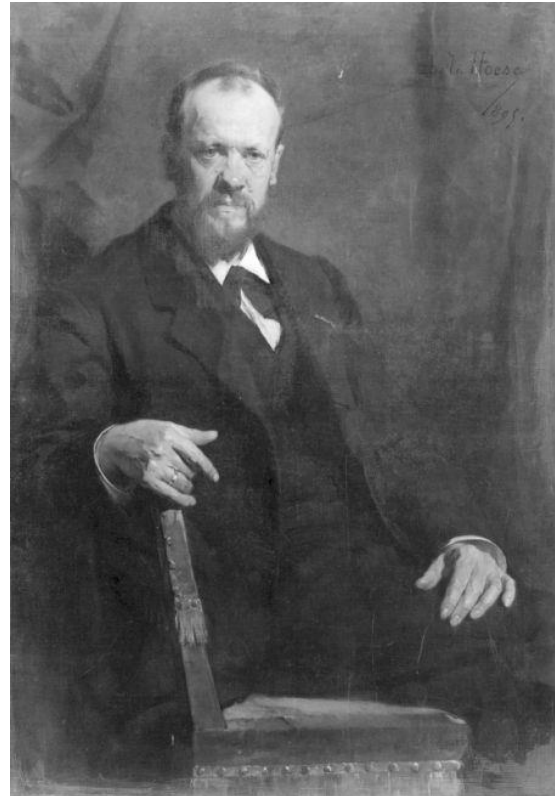
⁶ Cecilia Vandervelde, *Les champs de repos de la région bruxelloise* (Brussel, 1997):543.

HET ECHTPAAR LÉONCE EN LOUISE EVRARD-FLIGNOT

In de grafkelder ligt het echtpaar Léonce Evrard en Louise Flignot begraven. Beiden waren afkomstig uit Frankrijk. Léonce werd geboren op 17 maart 1847 te Thilay-Ardenne en Louise op 14 december 1850 in Parijs. Waarom en wanneer precies ze naar België kwamen is onduidelijk. In het bevolkingsregister van de stad Brussel staat bij Léonce '*père belge*' vermeld. Ook staat vermeld dat ze sinds 1873 in Schaarbeek woonden. Vanaf 1891 wonen ze in Laken. Van hun periode in Frankrijk bezitten we (nog) geen informatie. Het koppel bleef kinderloos.⁷

Afb. 3 Louise Flignot door Egide Rombaux

Afb. 4 Léonce Evrard door Jean de la Hoesse

Léonce was marmerhandelaar en -verwerker van beroep. In de almanakken van Brussel vinden we vanaf 1878 zijn naam terug onder de categorie *marbrerie*.⁸ Ook verschenen hierin regelmatig aankondigingen voor zijn marmerhandel. Later breidden zijn activiteiten uit en werd hij als *marbrier, négociant en marbre, sculpteur en marbre, scierie à vapeur* omschreven. De zaak was zowel artistiek als commercieel gericht, gespecialiseerd in rijk gedecoreerde, monumentale schoorstenen, kunststukken, import en export, het bewerken en zagen van marmer met een door een stoommachine aangedreven zaag. Werk van Léonce Evrard is onder andere het graf van Simone Jacobs (architect Saintenoy) op de begraafplaats van Laken, waarvan hij de uitvoerder was.⁹ Ook leverde hij een rijkelijk gedecoreerde marmeren schoorsteen voor een appartement in het paleis Noordeinde in Den Haag in Nederland.¹⁰ De handel van Léonce Evrard ontving dus belangrijke internationale opdrachten.

⁷ *Bevolkingsregisters van de gemeente Laken 1891-1900*, folio 190, Brussel, Stadsarchief Brussel.

⁸ *Almanakken van de stad Brussel, 1878-1931*, Online raadpleegbaar, Brussel, Stadsarchief .

⁹ Grafmonument voor Simone Jacobs.

¹⁰ René Cleverens, *De Koningsvleugel* (Hilversum: Uitgeverij Verloren b.v., 2001) 90-91.

Het echtpaar Evrard verhuisde regelmatig. In 1892 diende Evrard een bouwaanvraag in voor een woonhuis met winkelpui aan de Antwerpsesteenweg 191 in Laken.¹¹ In 1901 verhuisden ze naar de Paleizenstraat 302¹² en in 1909 naar de Paleizenstraat 297,¹³ ook in Laken. Dit laatste was een woonhuis met apart ateliergebouw en een paardenstal. Het was telkens Léonce Evrard zelf die de bouwaanvragen indiende en ondertekende. We mogen hieruit niet afleiden dat Léonce ook architect was. Iedereen kon een bouwaanvraag indienen, men moest niet geregistreerd staan als architect.

Op het bouwplan voor de woning aan de Antwerpsesteenweg is een winkelpui te zien. Léonce Evrard deed dus niet enkel aan handel in ruwe marmer, waarvoor enkel een opslagdepot nodig is, maar bezat ook een winkel met expositieruimte zoals vermeld in de almanakken: '*exposition permanente - objets d'art*'.

Bij de correspondentie voor de bouw van deze woningen vinden we briefhoofden terug waarop de exposities waaraan hij heeft deelgenomen en de prijzen die hij heeft gewonnen staan vermeld. Zo zetelde hij ook in de jury voor de *Exposition Internationale Bruxelles* in 1897 en kreeg hij de prijs *Médaille d'Or Paris* in 1890.

Afb. 5 Briefhoofd (dossier Openbare Werken / laken 682, stadsarchief Brussel)

Het echtpaar Evrard-Flignot had ook culturele contacten in Brussel. In 1908 wordt door beeldhouwer Egide Rombaux een buste gemaakt van Louise Flignot.¹⁴ In 1895 maakt schilder Jean de la Hoese een portret van zowel '*Léonce Evrard*' als van '*Mevrouw Léonce Evrard*'.¹⁵ Daarnaast bezat het koppel kunstwerken zoals '*Nimfen*' van Egide Rombaux.¹⁶ Na de dood van Léonce worden deze kunstwerken aan de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel geschonken door hun erfgenamen.

¹¹ Léonce Evrard, *Bouwaanvraag voor Antwerpsesteenweg 191 te Laken*, Brussel, Stadsarchief.

¹² Léonce Evrard, *Bouwaanvraag voor Paleizenstraat 302 te Laken*, Brussel, Stadsarchief.

¹³ Léonce Evrard, *Bouwaanvraag voor Paleizenstraat 297 te Laken*, Brussel, Stadsarchief.

¹⁴ Egide Rombaux, *Mevrouw Léonce Evrard*, buste uit marmer, ca 1908, inv. 4172, collectie Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel.

¹⁵ Jean de la Hoese, *Portret van Léonce Evrard*, olieverf op doek, 1895, inv. 4170, collectie Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel.

¹⁶ Egide Rombaux, *Nimfen*, marmer, 1906-1908, inv. 4171, collectie Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel

Het blijkt wel dat de zaken van Léonce Evrard goed gingen als hij in staat was om al deze huizen te bouwen. Ook hun kunstcollectie en het feit dat het echtpaar zich liet portretteren, wijst op een zekere welstand. Daarnaast staat in de bevolkingsregisters ook vermeld dat hij welgesteld genoeg was om voor de kamer te mogen stemmen.¹⁷ Dit was toen er in België nog geen algemeen kiesrecht maar cijnskiesrecht was. Ook valt op het grafopschrift te lezen dat Léonce Evrard verheven was in de Kroonorde en in de Leopoldsorde. Léonce en Louise Evrard waren dus een gegoed koppel.

GEORGES ERNEST TOUAILE DE LARABRIE

George de Larabrie is de architect die de bouwplannen voor het grafmonument van het echtpaar indiende. Georges Ernest Touaille de Larabrie (1848- 1953) is afkomstig uit Nantes te Frankrijk.¹⁸ Hij was zoon van een handelaar en had een opleiding genoten aan de Ecole Nationale des Beaux-Arts te Nantes.¹⁹ Vanaf 1880 verschijnt hij in de almanakken van Brussel.²⁰ Wanneer en waarom de Larabrie naar België kwam is onduidelijk. Tussen 1880 en 1895 wordt hij in de almanakken omschreven als architect, tussen 1895 en 1900 is hij niet te vinden en tussen 1900 en 1903 staat als beroep industrieel ("*Indust.*") vermeld. Vanaf 1904 wordt hij terug vermeld maar als *représentant général de carrières*. Hij verhandelde onder andere als enige graniet uit de steengroeves van Chantenay-sur-Loire, vlakbij Nantes. Zo komt hij in dezelfde sector als Léonce Evrard terecht.

De Larabrie was in Brussel actief als penningmeester van de Franse Maatschappij van Weldadigheid en directeur van de Franse Kamer van Koophandel en Nijverheid te Brussel. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd hij gevangen genomen voor het verlenen van hulp aan Franse soldaten. De opgelegde werkstraf werd, gezien zijn hoge leeftijd, vervangen door een straf van tien jaar gevangenschap in de gevangenis van Vilvoorde. Hiervoor kreeg hij na de oorlog, in 1919, de titel van Ridder in '*l'Ordre de la Légion d'Honneur*', verleend door het Ministerie van Buitenlandse Zaken van de Franse Republiek.

18

We weten dat hij als architect in 1888 een woonhuis aan de Bronstraat 87 in Sint-Gillis²¹ ontwierp en twee kastelen in de buurt van Rochefort: het kasteel *Mont-Rival* en het kasteel *de Beauregard* voor Georges Everard de Harzir (1872-1933), senator en burgemeester van Jemelle. Opvallend is dat het hier ook om een familie Ev(e)rard gaat. Mogelijks is dit familie van Léonce Evrard. Dit kasteel is nog steeds in het bezit van de familie Everard de Harzir.²²

Vanaf 1913 woonde de Larabrie in de Avenue de Longchamps 147 in Ukkel.²³ Na de dood van Louise zal Léonce ook verhuizen naar de Avenue de Longchamps 245.

¹⁷ Bevolkingsregister gemeente Laken 1891-1900.

¹⁸ geboorteakte van Georges de Larabrie.

http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/leonore_fr?ACTION=RETROUVER&FIELD_1=Cnoms&VALUE_1=TOUAILE+DE+LARABRIE&FIELD_2=PRENOMS&VALUE_2.

¹⁹ Touaille de Larabrie", laatst geraadpleegd op 22 november 2014,

<http://nomsdupoitoudelapissarderie.blogspot.be/2013/06/touaille-de-larabrie.html>

²⁰ *Almanakken van de stad Brussel*. 1878-1931.

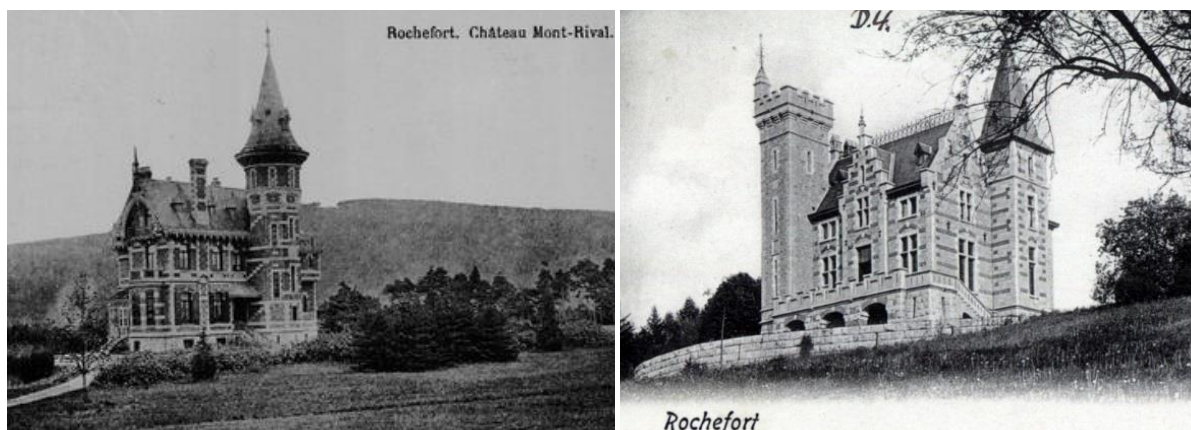
²¹ "Inventaris Brussel: Bronstraat 87," laatst geraadpleegd op 14 december 2014,

<http://www.irismonument.be/nl.Sint-Gillis.Bronstraat.87.html>.

²² Het is nu in gebruik als gîte (<http://users.skynet.be/fa487647/contact2.htm>). Het is in het bezit van Monique Evrard. De schrijfwijze van de familienaam varieert

²³ Deze laan veranderde van naam en heet nu de Winston Churchillaan.

Marcel Celis vermeldt in *Brusselse wandelingen* dat het mogelijk is dat architect de Larabrie later is bijgezet in het graf van Evrard-Flignot.²⁴ In het dossier van het archief van de begraafplaats van Laken, waarin de aanvragen en correspondentie over het graf te vinden zijn, wordt hierover niets vermeld. Uit correspondentie blijkt immers dat er in de grafkelder maar plaats was voor twee lichamen.²⁵

Afb. 6 & 7 Kasteel Mont-Rival (Rochefort) en kasteel Beauregard (Jemelle) naar ontwerp van de Larabrie (http://adore.ugent.be/OpenURL/resolve?rft_id=archive.ugent.be:C6C88A86-9F2A-11DF-BC6D-0D77C2C209CF:1&svc_id=zoomer&url_ver=Z39.88-2004)

PIERRE THEUNIS

Het beeld van de treurende vrouw, half ingewerkt in de achterzijde van het grafmonument, wordt toegeschreven aan beeldhouwer Pierre Theunis. Pierre Theunis (1883-1950) is afkomstig uit Antwerpen. Hij volgde echter een opleiding tot beeldhouwer aan de Academie te Brussel.²⁶ Daar kreeg hij onder meer les van Julien Dillens en Charles Van Der Stappen. Wanneer hij in 1906 afstudeerde, reisde hij door Europa en volgde stages in Midden-Europa en Italië. Daarna werkte hij een tijd als ornamentist in Londen. Theunis won vele prijzen met zijn werk, o.m. een zilveren medaille op de wereldtentoonstelling in Brussel in 1910.

Zijn oeuvre bestaat uit borstbeelden, figuren en monumenten, die vaak te zien zijn in de openbare ruimte. Ook funeraire sculptuur is een belangrijk onderdeel van zijn oeuvre.

Er zijn vermoedens dat hij gewerkt heeft in het atelier van Ernest Salu te Laken.²⁷ Daar zou hij o.m. gewerkt hebben aan het borstbeeld van Emile Bockstael, burgemeester van Laken (1838-1920). De opdracht voor dit borstbeeld werd gegeven in 1920. Het werd ingehuldigd in 1924, dus ongeveer in dezelfde periode als de bouw van het grafmonument met beeld voor Léonce Evrard en Louise Flignot. Andere beelden van Theunis op de begraafplaats van Laken zijn de beelden op de graven van Micheline Urban en Dubois-André.²⁸

²⁴ Marcel Celis, "Brusselse Wandelingen. Het kerkhof van Laken, Brussel," (1999): 8, laatst geraadpleegd op 15 december 2014. <http://www.brussel.be/dwnld/3404058/6-%20Kerkhof%20Laken%20150dpi.pdf>

²⁵ Archief Begraafplaats Laken, Concessiedossier, brief aan de burgemeester (26/9/1920).

²⁶ Koninklijke Academie van België, *Jaarboek voor 1955* (Brussel: Paleis der Academiën, 1955), 219-226.

²⁷ Ongepubliceerd onderzoek van Marcel Celis.

²⁸ Cor Engelen en Mieke Marcx, *Beeldhouwkunst in België* (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 2002).

De sculptuur op het *'Monument voor de gefusilleerden'* op de begraafplaats te Evere is ook van zijn hand en vertoont gelijkenissen met het beeld in het grafmonument Evrard te Laken. Beide beeldhouwwerken zijn half ingewerkt, waarbij de naden van de stenen van de achterliggende muur doorlopen over het beeld. Ook het thema van de treurende vrouwen, gekleed in expressief gedrapeerde gewaden, komt terug.

Afb. 8 Monument voor de gefusilleerden (Begraafplaats Brussel (Evere))

Waarom er gekozen werd voor Pierre Theunis is nog onduidelijk. Het beeldhouwwerk staat niet vermeld op de bouwplannen van het grafmonument. Dat een beeldhouwwerk niet vermeld wordt op de bouwplannen komt nog voor: het is niet relevant voor de technische bouwaanvraag en bovendien wordt de artistieke vrijheid van de kunstenaar zo niet beperkt.

MOEILIKHEDEN TIJDENS DE BOUW

Wanneer we documenten uit het grafdossier van het archief van de begraafplaats van Laken bekijken, blijkt dat de bouw van dit monument niet vlot verlopen is. Wanneer Louise op 14 december 1916 sterft, vraagt Léonce hierop in januari 1917 een concessie voor 20m² aan.²⁹ Dit verloopt correct en Léonce betaalt de som van 11.601,80 Belgische frank. Maar het zal een tijd duren voor op dit stuk grond effectief een grafmonument met grafkelder gebouwd wordt.

²⁹ Begraafplaats Laken, archief, concessieaanvraag (26/1/1917).

Uit correspondentie blijkt dat het lichaam van Louise nog tot 1919 in het mortuarium van het kerkhof zal liggen voor ze uiteindelijk in de grafkelder zal worden geplaatst.³⁰ In juli 1918 moet Léonce al extra huur betalen voor het gebruik van de “begravingskamer”.

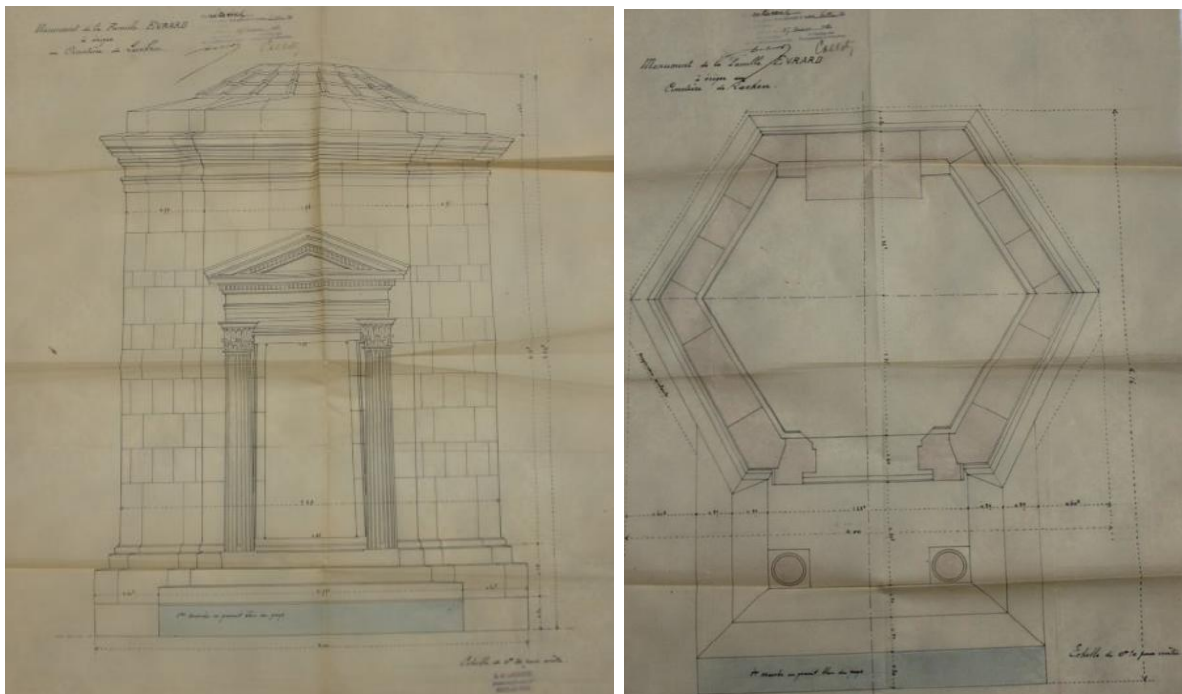
In augustus 1918 worden eindelijk de werken aangevat voor de bouw van de grafkelder door aannemer Grégoire.³¹

Léonce Evrard vraagt hierop in februari 1919 nog eens twee maand uitstel omdat hij wacht op familie uit Frankrijk die aanwezig wil zijn voor de begrafenis van Louise.³²

Het is pas na de dood van Léonce Evrard zelf op 21 oktober 1919 dat er in maart 1920 bouwplannen voor het grafmonument worden ingediend door architect de Larabrie.³³ Het is dus de vraag of Léonce Evrard ooit de definitieve plannen voor dit monument heeft gezien. In december 1919 vroeg de Larabrie al een extra concessie aan voor het vergroten van het terrein met twee langwerpige stroken aan de zijanten.³⁴ Dit wordt door de gemeente goedgekeurd. Ook de bouwplannen worden goedgekeurd.

Uit de archiefdocumenten kunnen we dus niet precies afleiden wanneer men aan de bouw van het grafmonument begonnen is en wanneer de werken beëindigd zijn. Zeker is dat de werken voor het grafmonument pas na de dood van Léonce Evrard begonnen zijn.

Het romantische verhaal dat vaak bij het monument wordt verteld van de ontroostbare echtgenoot die dit monument laat bouwen voor zijn overleden echtgenote als uiting van zijn onsterfelijke liefde wordt hierdoor wat ontkracht.

Afb. 9 & 10 Bouwaanvraag van het grafteken Evrard-Flignot (Archief begraafplaats Laken, concessiedossier).

³⁰ Idem, Brief aan de burgemeester (22/2/1919).

³¹ Begraafplaats Laken, archief, concessieaanvraag (26/1/1917). Brief van de grafopzichter (7/8/1918).

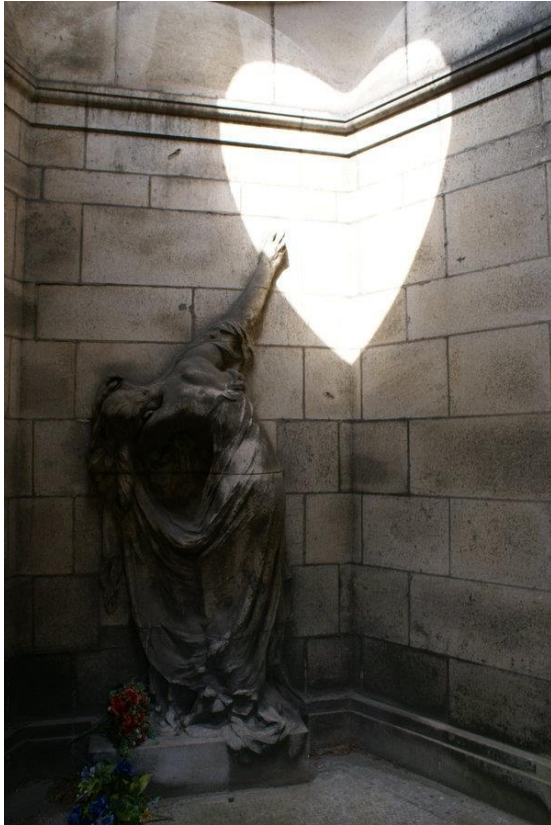
³² Idem, Brief aan de burgemeester (22/2/1919).

³³ Idem, Bouwplan (15/2/1920)

³⁴ Idem, Tweede concessieaanvraag (12/12/1919).

HET LICHTEND HART

Door de unieke plaatsing van de zeshoekige ruimte en de ronde opening in de koepel ten opzichte van de stand van de zon, ontstaat er jaarlijks op de zonnewende een hartvormig lichtverschijnsel op de achterwand van het tempeltje. Dit hart verschijnt aan de top van de hand van het reliëf van de

treurende vrouw. De vrouwelijke figuur reikt vol smart naar het door de lichtbreuk ontstane hart. Hierdoor worden de overledenen en de liefde voor elkaar jaarlijks herdacht.

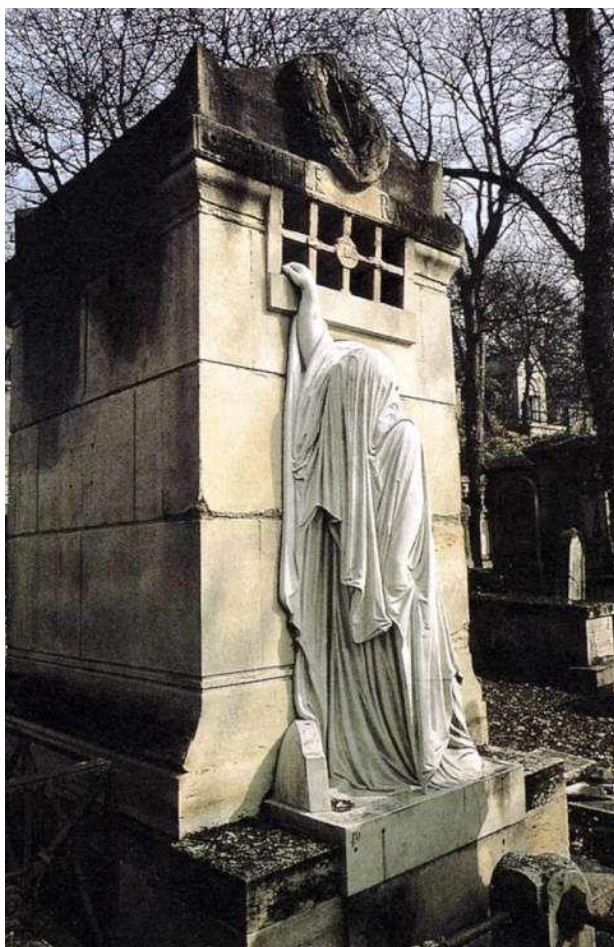
Deze immateriële ornamentiek ontstaat door de samenwerking van architectuur en beeldhouwkunst. De twee kunstvormen versterken elkaar. Het hart is een product van de architectuur maar geeft een extra betekenis aan het beeld van de pleurante. Dit fenomeen geeft een extra immateriële dimensie aan het grafmonument. De grens tussen het tijdelijke en tijdloze wordt overschreden. Het vergankelijke leven en de eeuwige liefde worden op een cyclische manier herdacht.

Afb. 11 Pleurante in het grafteken Evrard-Flignot

Omwille van dit fenomeen krijgt het monument veel aandacht. Hiermee is de bedoeling van Léonce Evrard, of van Georges de Larabrie, bereikt. Jaarlijks wordt de liefde van dit echtpaar voor elkaar herdacht en geraakt dit niet in de vergetelheid.

Opmerkelijk is dat op de bouwplannen nergens sprake is van het verschijnen van het hart. Het is dus tot nu toe nog niet duidelijk van wie het idee van het jaarlijks terugkerende lichtend hart is. We kunnen ook niet achterhalen vanwaar de inspiratie voor dit lichtverschijnsel kwam. Er zijn geen andere funeraire voorbeelden bekend waarbij op zo'n manier gebruikt wordt gemaakt van het licht. Natuurlijk heeft licht al lang een spirituele kracht in bijvoorbeeld gotische kathedralen of bij Egyptische faraograven.

De typologie van een pleurante op een graf is niet uniek. Er bestaan meerdere voorbeelden waarbij een figuur reikt naar bijvoorbeeld het graf van de overledene of de deur van het hiernamaals. Op de begraafplaats Père Lachaise in Parijs staat, op het graf van de familie Raspail, een vergelijkbaar beeld van een gesluerde pleurante die vol verdriet reikt naar haar geliefde achter een betralied raam.

Afb. 12 Grafteken Raspail (Parijs, Père Lachaise)
http://www.wga.hu/html_m/e/etex/raspail.html

HET MYSTERIE BLIJFT

Door onderzoek te doen naar dit grafmonument, zijn ontstaansgeschiedenis, de opdrachtgevers en de uitvoerders zijn er meer vragen naar boven gekomen dan we kunnen beantwoorden. Doordat er over de verschillende actoren weinig of geen literatuur bestaat, waren we voor dit onderzoek vooral aangewezen op archiefonderzoek. Dit werd echter bemoeilijkt doordat zowel het echtpaar Evrard als architect de Larabrie afkomstig zijn uit Frankrijk en we dus enkel archiefmateriaal konden raadplegen van hun tijd in België of dat online beschikbaar was.

Ook al zijn er nog veel vragen onbeantwoord, dit monument blijft hoe dan ook het publiek intrigeren. Inzicht in de relaties tussen de verschillende actoren kan het geromantiseerde verhaal nuanceren. Aan de hand van archiefonderzoek is de relatie tussen de verschillende personen achter het grafmonument wat duidelijker geworden. Hieronder worden de diverse relaties belicht.

RELATIE TUSSEN OPDRACHTGEVER EN BEGRAVENE

Wanneer Louise Flignot sterft in 1916 vraagt Léonce Evrard een concessie aan bij de begraafplaats van Laken. Hij vraagt een concessie voor 20m² en heeft, gezien de afmetingen, dus de intentie een grafmonument te bouwen. Hij zal niet direct over gaan tot de bouw van een grafkelder en grafmonument. Pas in 1919 is de grafkelder klaar. Natuurlijk moeten we rekening houden met de Eerste Wereldoorlog. Léonce Evrard is dus de opdrachtgever voor het bouwen van de grafkelder.

Het is pas in 1920, na de dood van Léonce zelf, dat we bouwplannen terugvinden van het eigenlijke grafmonument. Deze worden ingediend door de architect, de Larabrie. Daarbij vraagt de Larabrie een uitbreiding aan van de concessie met 3,64 m². Heeft Evrard ooit de definitieve bouwplannen voor het grafmonument gezien? De archiefdocumenten kunnen niet bewijzen van wel. Dit wordt versterkt door het feit dat het de Larabrie was die nog eens een uitbreiding van de concessie aanvraagt. De Larabrie is hier de facto de opdrachtgever voor de bouw van het grafmonument.

We kunnen niet achterhalen in hoeverre Léonce Evrard op de hoogte was van het uiteindelijke uitzicht van het grafmonument. We kunnen veronderstellen dat er tussen de dood van Louise in 1916, haar bijstelling in de grafkelder in 1919 en de dood van Léonce in 1920 contacten en overleg zijn geweest tussen opdrachtgever en architect. Wat de inbreng en voorkeur van Léonce hierbij was, is bij gebrek aan documenten niet te achterhalen.

RELATIE TUSSEN BEGRAVENE EN ARCHITECT

Waarom koos Léonce Evrard voor Georges de Larabrie als architect van zijn grafmonument? We kunnen niet met zekerheid aantonen dat het Léonce zelf was die koos voor de Larabrie als architect, aangezien we de naam van de Larabrie pas na de dood van Léonce voor het eerst in het grafdossier zien verschijnen. Georges de Larabrie was op het moment dat hij de opdracht kreeg voor het bouwen van het grafmonument al 72 jaar oud, en dus op het einde van zijn carrière.

Toch lijkt dit waarschijnlijk omdat er verschillende aanwijzingen zijn dat Evrard en de Larabrie elkaar kenden. Zowel Evrard als de Larabrie zaten in dezelfde sector van marmerhandel. De Larabrie werkte als vertegenwoordiger van marmer uit Nantes, Evrard had een handel in het verkopen en bewerken van marmer. Daarnaast waren ze allebei afkomstig uit Frankrijk. Het kasteel dat de Larabrie bouwde in Jemelle is nu nog steeds in handen van een familie Everard (de Hazir), waarvan we vermoeden dat dit familie is van Léonce. Na de dood van Louise verhuist Evrard van de Paleizenstraat naar de Avenue de Longchamps in Ukkel. De Larabrie woonde toen in dezelfde straat, enkele huizen verder. Er zijn dus voldoende aanwijzingen dat Léonce Evrard en Georges de Larabrie elkaar kunnen gekend hebben.

24

RELATIE TUSSEN OPDRACHTGEVER EN BEELDHOUWER

Waarom werd er voor beeldhouwer Pierre Theunis gekozen? Er zijn geen archiefdocumenten die contacten tussen Evrard en Theunis of tussen de Larabrie en Theunis aantonen. Waarschijnlijk ligt er geen persoonlijke relatie of voorkeur aan de basis van deze samenwerking.

Pierre Theunis was in die periode al geen onbekende beeldhouwer meer. In 1920 kreeg hij de opdracht voor het maken van de buste voor de overleden burgemeester Emile Bockstael. Vermoedelijk dateert ook de opdracht voor de pleurante uit dezelfde periode. We bezitten echter geen archiefdocumenten hierover.

Er zijn aanwijzingen⁴⁵ dat Pierre Theunis, toen hij de opdracht voor Emile Bockstaele uitvoerde, verbonden was aan het gerenommeerde Atelier Salu. Het atelier van Ernest Salu was een vaste waarde bij het ontwerpen en uitvoeren van de graven op de begraafplaats van Laken. Het atelier lag gunstig, aan de ingang van de begraafplaats.

Vermoedelijk kozen Evrard of de Larabrie om samen te werken met het atelier Salu. Bovendien was het kiezen voor de beeldhouwer van de buste van wijlen de burgemeester een logische keuze voor een goeie burger als Léonce Evrard.

RELATIE TUSSEN ARCHITECT EN BEELDHOUWER

In dit monument is er een nauwe samenwerking tussen architectuur en beeldhouwkunst. Het gaat hier om een half ingewerkt beeldhouwwerk dat dus letterlijk deel uitmaakt van het bouwwerk.

Daarnaast is er een wisselwerking tussen beide kunstvormen. Architectuur en beeldhouwwerk versterken elkaar. Het verschijnen van het hart is een product van een architecturale ingreep, maar het voegt aan het beeld van de treurende vrouw extra emotie toe. Ook omgekeerd voegt de aanwezigheid van deze pleurante met het hart een diepere betekenis toe aan dit grafmonument. Het wordt, naast zijn functie als graf, ook een symbool voor de eeuwige liefde.

Het spijtige is dat we niet weten van wie het idee kwam voor het fenomeen. Wie van de verschillende actoren was gefascineerd door de stand van de zon, de lichtwerking en het effect van de lichtwerking op de architectuur en de beeldhouwkunst.

BIBLIOGRAFIE

Boeken en artikels

Celis, Marcel "Brusselse Wandelingen. Het kerkhof van Laken, Brussel." Brussel: Stad Brussel, 1999.

Cleverens, René. *De Koningsvleugel*. Hilversum: Uitgeverij Verloren b.v., 2001.

De Keyser, Laurens. *Atlas van het kleine genot*. Tielt: Lannoo, 2006.

Engelen, Cor, en Mieke Marcx. *Beeldhouwkunst in België*. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 2002.

Janssens Tom. "De mysterieuze verschijning van het lichtend hart," *Epitaaf 2*, nr. 6 (2007): 10-12.

Koninklijke Academie van België, *Jaarboek voor 1955*. Brussel: Paleis der Academiën, 1955.

Telemans, Dieter. "Eeuwige liefde," *De Standaard*, 25 juni 2014.

Van de Leur, Thierry. *Les Phenomene solaires artificiels*. Lulu.com, 2013.

Vandervelde, Cecilia. *Les champs de repos de la région bruxelloise*. Brussel, Achitectuurfonds, 1997.

Verstraete, . "Blijvende hartstocht op het kerkhof van Laken," *Laca Tijdingen 11*, nr. 2 (1999): 25-26.

Online

"Chateau de Beauregard." laatst geraadpleegd op 22 november 2014.

http://adore.ugent.be/OpenURL/resolve?rft_id=archive.ugent.be:C6C88A86-9F2A-11DF-BC6D-0D77C2C209CF:1&svc_id=zoomer&url_ver=Z39.88-2004.

"Chateau de Mont Rival." laatst geraadpleegd op 10 december 2014.

http://www.chateauxofbelgium.be/fr/castle_details.cfm?id=1070 .

"Explication des ouvrages de peinture et dessins, sculpture, architecture et gravure des artistes vivans..." laatst geraadpleegd op 10 december 2014.

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6557465p/f96.image.r=Ernest%20george%20De%20Larabrie.la ngEN>

"Geboorteakte van Georges de Larabrie." laatst geraadpleegd op 22 november 2014.

http://www.culture.gouv.fr/public/mistral/leonore_fr?ACTION=RETROUVER&FIELD_1=Cnoms&VALUE_1=TOUAILLE+DE+LARABRIE&FIELD_2=PRENOMS&VALUE_2 .

"Grafmonument voor de familie Raspail." laatst geraadpleegd op 10 december 2014.

http://www.wga.hu/html_m/e/etex/raspail.html .

"Inventaris Brussel: Bronstraat 87." laatst geraadpleegd op 14 december 2014.

<http://www.irismonument.be/nl.Sint-Gillis.Bronstraat.87.html>.

Epitaaf vzw

Onze Lieve Vrouw Voorplein 16 1020 Brussel (Laken)

www.epitaaf.org

info@epitaaf.org

“Journal officiel de la république Française.” laatst geraadpleegd op 10 december 2014.
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62119271/f5.image.r=Ernest%20george%20De%20Larabrie.langEN>

“Touaille de Larabrie.” laatst geraadpleegd op 22 november 2014.
<http://nomsdupoitoudelapissarderie.blogspot.be/2013/06/touaille-de-larabrie.html>

Archief

Archief begraafplaats Laken

Léonce Evrard- Louise Flignot, Graf dossier met concessienummer 1825, Brussel, Archief begraafplaats Laken.

Archief Salu

Foto grafmonument Léonce Evrard, Laken, Archief Salu.

Stadsarchief Brussel

Bevolkingsregisters van de gemeente Laken 1891-1900, folio 190, Brussel, Stadsarchief Brussel.

Almanakken van de stad Brussel, 1878-1931, Online raadpleegbaar, Brussel, Stadsarchief Brussel.

Léonce Evrard, Bouwaanvraag voor Antwerpsesteenweg 191 te Laken, Brussel, Stadsarchief Brussel.

Léonce Evrard, Bouwaanvraag voor Paleizenstraat 302 te Laken, Brussel, Stadsarchief Brussel.

Léonce Evrard, Bouwaanvraag voor Paleizenstraat 297 te Laken, Brussel, Stadsarchief Brussel.

Collectie Koninklijke Musea voor schone kunsten van België

Egide Rombaux, *Mevrouw Léonce Evrard*, buste uit marmer, ca 1908, inv. 4172, collectie Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel.

Jean de la Hoese, *Portret van Léonce Evrard*, olieverf op doek, 1895, inv. 4170, collectie Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel.

Egide Rombaux, *Nimfen*, marmer, 1906-1908, inv. 4171, collectie Koninklijke Musea voor schone Kunsten van België, Brussel.

BLOEMLEZING UIT DE PERS

Pierre Brewee volgt wat er verschijnt m.b.t. funerair erfgoed in de pers en media op de voet. Hij maakt voor ons een korte samenvatting. In geen geval heeft deze bloemlezing de bedoeling om volledig te zijn maar is ze eerder opgevat om er trends in aan te wijzen en soms ook de berichten van een kritische noot te voorzien.

Aalst: twee grafbeelden verdwenen

Op de Aalsterse begraafplaats aan de Kerkhoflaan zijn twee grafbeelden verdwenen. Dieven maakten zich meester van een bronzen en een koperen grafbeeld. Voorlopig ontbreekt elk spoor van de daders.

DNA-spoor op ornamenten te Schoonselhof

Op de Antwerpse begraafplaats Schoonselhof wordt een nieuwe techniek toegepast om diefstallen tegen te gaan. Met een speciale spuitbus wordt een DNA-spoor nagelaten op de bronzen ornamenten. Op die manier kan worden nagegaan of een stuk afkomstig is van deze begraafplaats.

Poperinge: de Lijssenthoek wordt UNESCO Werelderfgoed

27

UNESCO gaat op zoek naar sites die in aanmerking komen voor een erkenning als UNESCO werelderfgoed van de Eerste Wereldoorlog. De lijst met kandidaat-sites is intussen uitgezuiverd tot een selectie van enkele militaire begraafplaatsen en monumenten. Ook het Poperingse Lijssenthoek Military Cemetery maakt nog deel uit van deze lijst. De gemeenteraad heeft ondertussen het convenant ter goedkeuring voorgelegd, UNESCO beslist pas in de zomer van 2017 welke WO I-sites effectief het UNESCO-label krijgen.

Ook Genk en Waterschei digitaliseren

Vier jaar hebben meerdere personen nodig gehad om het digitale kerkhof helemaal op punt te stellen, maar nu is het zo ver: met één muisklik kom je te weten wie waar begraven ligt op de begraafplaatsen Genk-Centrum en Waterschei. Deze zoektocht wordt mogelijk gemaakt dank zij het GIS-systeem, het Geografisch InformatieSysteem. Alle 20.100 graven werden gefotografeerd zodat je meteen ook een afbeelding te zien krijgt van het graf dat je zoekt. Genk zet niet alleen een digitale stap maar gaat ook voor parkbegraafplaatsen, plekken waar je meer kan doen dan alleen maar je dierbaren opzoeken, plekken waar je kan bezinnen, waar je elkaar kan ontmoeten en waar je kan genieten van de natuur, zo verdedigt Genk de keuze. Zitbanken, groen, bloemenweiden en beelden moeten bijdragen tot dit doel.